

Foreword

The cultural heritage and its definition, according to the paper conservator and conservation theorist Salvador Muñoz Viñas, experiences the Big Bang¹ – its limits are rapidly expanding and involving more and more new media, technologies and values. The proliferation of objects considered to be part of the cultural heritage contributes to the natural “heritage growth” – today’s works of art and culture in the future will unavoidably be placed in the heritage category. Along with the definition of the cultural heritage, the scale and variety of conservation objects is also increasing, bringing along new challenges to the conservator’s profession. Thus, schools of higher education where young conservators are trained face a difficult task – to prepare new-generation conservation professionals who would be able not only to apply the acquired knowledge and skills diligently and responsibly and solve the dilemmas of conservation ethics independently, but also to adapt to the increasing variety of objects under conservation.

Conservation studies offered by European universities have different curricula depending on the demand for new specialists and the nationwide distribution of courses provided by different schools. The Vilnius Academy of Arts, with two branches offering conservation studies in Vilnius and Telšiai, has seven specializations: conservation of wall painting, easel painting, sculpture, architecture, interior, textile, art furniture and metal. Certainly, even this variety does not include all possible artworks. Thus, with the aim to expand the students’ field of knowledge and share practical problems and the chosen means to solve them, the Conservation Department of the Vilnius Art Academy organized the international conference “Art and Architecture Conservation Training in Europe: Relevant Experiences and Mastering Conservation Methods” on April 22–23, 2021.

1 Salvador Muñoz Viñas, *On the Ethics of Cultural Heritage Conservation* (London: Archetype Publications, 2020), 86–89.

The participants of the conference – students and their academic supervisors from nine different European universities – presented art critical and technological research and case studies about already finished or just recently started to be processed conservation objects. The obvious success of the conference and the lasting value of the presentations and shared experiences led us to the decision to publish part of the presented research in this publication.

The publication starts with an article devoted to the conservation of contemporary easel painting – the chromatic reintegration of unvarnished paintings by the Portuguese painter Jorge Martins – by a student of the University of Lisbon (Portugal), Marta Aleixo, and her academic supervisor Ana Bailão. The authors present a test-based study looking for the best ratio of the binder to the paint chosen for chromatic reintegration. As the original artworks could not be put at risk, the researchers resorted to the help of the author of the paintings and conducted the tests on aged mock-ups that the painter executed in the same technique. The possibility to have direct contact with the author of the work is an extraordinary feature of the specialization of contemporary artwork conservators. It is the subject of the article by Rūta Nazaraitė, an MA student of easel painting conservation at the Vilnius Academy of Arts. In the course of conservation, having encountered some questions that could not be answered by the already deceased painter, the author started to explore his personality and reconstructed his detailed biography.

The third text devoted to the conservation of easel painting in this publication belongs to an MA student of the Vilnius Academy of Arts, Milda Tičkaitė. It excellently illustrates how different materials and specializations are intertwined in the conservator's work – a painted picture integrated in a church banner raises questions not only about the compatibility of technologies and balancing between two types of artworks, but also about a further step – the maintenance of the object. Preventive conservation is the crucial problem of this research.

Echoes of the Big Bang mentioned at the beginning of this text are reflected in the articles of the publication dedicated to sculpture

conservation – they present artworks created using three different techniques and different media. The case of a wooden polychrome sculpture, a funerary sculptural coat of arms, and its surface cleaning and consolidation is analyzed by conservators who completed their master's studies at the Conservation Department of the University of Gothenburg (Sweden): Angela Cairra, Anastasiya Serdyukova and Ana Vegaramiro. The object of research of the Vilnius Academy of Arts graduate Aušra Dambrauskaitė is the removal of paint from a wooden polychrome sculpture. The author discusses and compares the removal methods applied in Lithuania and encountered in the practice of international researchers. Both articles rely on case studies to identify the most appropriate conservation and restoration tools and methods.

The authors of the other two articles devoted to sculpture conservation take a different approach. The article by a lecturer of the Vilnius Academy of Arts Ramunė Balandžiūnienė and her students Erika Vilkinytė and Raimonda Žukauskaitė analyzes the case of stone baroque candleholders from the Church of St. George the Martyr in Kaunas. The article presents the initial stage of the conservation, during which the authors, referring to the analysis of iconographic and written sources, aimed to trace the original shape of the candlesticks. The obtained research results helped them to choose the further course of conservation work. In the fourth text on sculpture conservation, Agata Ogińska and Piotr Niemcewicz from Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland) analyze the case of the terracotta sculpture of Saint Margaret of Antioch from Gostyń. The aim of the research is to identify the methods of polychrome and gilding by which this sculpture is decorated. Thus, both articles are focused not on the search for the conservation methods, but on the research on the artwork itself. Analysis of the conserved object, its creation technique and maintenance history help to choose the most effective and ethically acceptable conservation and reconstruction strategy.

The third thematic group of articles is interior conservation. One of the two studies analyzes the conservation of a fragment of a sacral interior – wall painting in a church. The author of the article is Eva Marija Fras,

an MA student of the University of Ljubljana, who analyzes a gothic wall painting in Saint Leonard's Church in Mala Ligojna (Slovenia) with the aim to discuss its conservation process and identify the possible author of the work. The subject of the second article dedicated to interior conservation is much broader and from a later period – Rugilė Bružaitė, a graduate of the Vilnius Academy of Arts specializing in interior conservation, in her article examines the interiors of interwar Kaunas cafés. Bearing in mind how few historical interiors have been preserved in Lithuania and how difficult their reconstruction is, in its attention to detail and complexity this study looks more similar to the conservation of gothic wall paintings than it might appear at first sight.

The next chapter of the publication is architecture conservation – the field that was the first to receive attention from conservation theorists. The research of a lecturer of the Vilnius Academy of Arts, architect-conservator Giedrė Filipavičienė, is focused on the history of maintenance work and adaptation of a wooden building in Vilnius to a new function. Her research consistently and methodically reveals the often “invisible” pre-history of the conservation work – prepared but unimplemented building adaptation projects and bureaucratic steps necessary for rejuvenating the architectural object and bringing it back to life. The article also presents the dilemmas of maintenance work, which, in contrast to the previously discussed smaller objects, have to be solved not only by a conservator or their group, but also by a large number of specialists who perform other functions in the maintenance process.

The publication ends with an article dedicated to one of the youngest branches of architecture – urban planning. Rasa Saltonaitė, a graduate of the Vilnius Academy of Arts specializing in architecture conservation, analyzes the regeneration of a territory in Kaunas' Naujamiestis, the so-called Carmelites, in an article based on her master's thesis. In this case, the aspect of preservation *in situ* is particularly important, and the principle of the ethics of conservation, minimal intervention, faces the greatest challenge – the preservation of valuable historical elements, while adapting to the needs and expectations of contemporary urban planning.

Despite the differences in the presented cases of research, the readers of the publication will easily notice that all the articles share common dilemmas of conservation ethics. The authors of some texts clearly point them out, while others leave them “between the lines”; however, they cannot be avoided in the conservation practice. It is the decisions based on conservation ethics, professional experience gained through practice and the consistent mastering of work methods that help young conservation specialists to grow.

Indrė Užuotaitė

Pratarmė

Kultūros paveldas ir jo apibrėžtis, pasak popieriaus restauratoriaus, restauravimo teoretiko Salvador Muñoz Viñas, išgyvena Didįjį sprogimą¹ (*the Big Bang*) – sparčiai plečiasi jo ribos, įtraukdamos vis naujas medžiagas, technologijas, vertes. Objektų, laikomų kultūros paveldu, gausėjimas prisideda prie natūralaus „paveldo prieaugio“ – šiandienos meno ir kultūros kūriniai ateityje neišvengiamai pateks į paveldo kategoriją. Kartu su kultūros paveldo apibrėžtimi plečiasi ir restauravimo objektų įvairovė, restauratoriaus profesijai kyla vis naujų iššūkių. Taigi, ir jaunuosius restauratorius ruošiančios aukštosios mokyklos susiduria su sudėtinga užduotimi parengti naujos kartos restauravimo profesionalus, kurie gebėtų ne tik kruopščiai ir atsakingai pritaikyti įgytas žinias bei įgūdžius, savarankiškai spręsti restauravimo etikos dilemas, bet ir prisiderinti prie gausėjančios restauruojamų objektų įvairovės.

Europos universitetai siūlo skirtingas restauravimo studijų programas, priklausomai nuo naujų specialistų poreikio ir aukštųjų mokyklų dėstomų kursų pasiskirstymo nacionaliniu lygiu. Vilniaus dailės akademijoje (toliau – VDA), restauratorius ruošiančioje Vilniuje bei Telšiuose, dėstomos septynių specializacijų programos: sienų tapybos, molbertinės tapybos, skulptūros, architektūros, interjero, tekstilės, meninių baldų bei metalo restauravimo. Žinoma, ir tokia įvairovė neapima visų galimų dailės kūrinių. Todėl siekiant praplėsti studentų turimų žinių lauką, pasidalyti praktikoje kilusiomis problemomis ir pasirinktais jų sprendimo būdais, 2021 m. balandžio 22–23 d. Vilniaus dailės akademijos Restauravimo katedra suorganizo tarptautinę konferenciją „Dailės ir architektūros restauratorių rengimas Europoje: aktualios praktinės patirtys, restauravimo metodų įsisavinimas“.

1 Salvador Muñoz Viñas, *On the Ethics of Cultural Heritage Conservation* (London: Archetype Publications, 2020), 86–89.

Konferencijos dalyviai – studentai ir jų darbų vadovai iš devynių Europos universitetų pristatė atliktus menotyros ir technologinius tyrimus, atvejo studijas apie jau pabaigtus ar tik pradėtus konservuoti bei restauruoti objektus. Neabejojant konferencijos sėkme ir pranešimų bei pasidalytų patirčių išliekamąja verte, nutarta dalį pristatytų tyrimų publikuoti šiame leidinyje.

Leidinį pradeda straipsnis, skirtas šiuolaikinės molbertinės tapybos restauravimui – portugalų tapytojo Jorge Martins laku nepadengtų paveikslų chromatinei reintegracijai (*chromatic reintegration*). Straipsnio autorės – Lisabonos universitete (Portugalija) studijuojanti Marta Aleixo ir jos darbo vadovė Ana Bailão. Autorės pateikia bandymais paremtą tyrimą, kurį atliekant ieškota geriausio rišiklio ir chromatinei reintegracijai pasirinktų dažų santykio. Jos negalėjo rizikuoti originaliais dailės kūrniais, tad pasitelkė paveikslus sukūrusio tapytojo pagalbą – bandymai buvo atlikti ant ta pačia technika jo sukurtų ir pasendintų maketų (*mockups*). Tiesioginio kontakto su kūriniu autoriumi galimybė yra išskirtinis šiuolaikinio meno restauratorių specializacijos bruožas. Restauratoriaus pažintis su kūriniu autoriumi yra Rūtos Nazaraitės, VDA molbertinės tapybos restauravimo magistrantės, straipsnio ašis. Susidūrusi su restauravimo metu kilusiais klausimais, į kuriuos atsakyti galėjo tik, deja, jau miręs tapytojas, straipsnio autorė pasinėrė į jo asmenybės paiešką, atvedusią prie detalios menininko biografijos.

Trečiąjį molbertinės tapybos restauravimui skirtą šio leidinio tekstą parašė VDA magistrantė Milda Tičkaitė. Straipsnis puikiai iliustruoja, kaip restauratoriaus darbe persipina skirtingos medžiagos ir specializacijos, – tapytas paveikslas, integruotas bažnytinėje vėliavoje, iškelia klausimų ne tik apie technologijų suderinamumą, laviravimą tarp dviejų meno kūrinių, bet ir skatina apgalvoti tolimesnį žingsnį – objekto saugojimą. Prevencinis konservavimas yra kertinė šio tyrimo problema.

Didžiojo sprogimo, minėto šio teksto pradžioje, atgarsių rasime skulptūros restauravimui skirtuose leidinio straipsniuose – juose pristatomi trimis skirtingomis technikomis, iš skirtingų medžiagų sukurti meno kūriniai. Medinės polichromuotos skulptūros, laidotuvių skulptūrinio herbo,

paviršiaus valymo ir tvirtinimo (konsolidavimo) atvejį analizuoja Geteborgo universiteto (*University of Gothenburg*) (Švedija) Restauravimo katedroje magistrantūros studijas baigusios restauratorės Angela Cairra, Anastasiya Serdyukova ir Ana Vega Ramiro. VDA absolventės Aušros Dambrauskaitės tyrimo objektas – medinės polichromuotos skulptūros užtapymo šalinimas. Autorė aptaria Lietuvoje taikomus bei užsienio tyrėjų praktikoje pastebimus užtapymo šalinimo metodus, juos tarpusavyje lygina. Abiejuose straipsniuose pasitelkiama atvejo studija siekiant išsiaiškinti tinkamiausias konservavimo ir restauravimo priemonės bei metodus.

Kituose dviejuose skulptūros restauravimui skirtuose straipsniuose pasirinktos skirtingos priemonės. VDA dėstytojos Ramunės Balandžiūnienės ir jos studentė Eriks Vilkinytės ir Raimondos Žukauskaitės parengtame straipsnyje analizuojamas akmeninių barokinių žvakidžių iš Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios restauravimo atvejis. Straipsnyje pristatomas pradinis restauravimo etapas, kuriame autorės, remdamosi ikonografinių ir rašytinių šaltinių analize, siekia išsiaiškinti originalią žvakidžių formą. Gauti tyrimo rezultatai padeda pasirinkti tolimesnę tvarkybos darbų eigą. Ketvirtajame skulptūros restauravimui skirtame tekste Agata Ogińska ir Piotr Niemcewicz iš Mikalojaus Koperniko universiteto Torunėje (Lenkija) analizuoja terakotinės skulptūros „Šv. Margarita Antiochietė“ (*Saint Margaret of Antioch*) iš Gostynio (*Gostyn*) miesto restauravimą. Tyrimo tikslas – atsekti dažymo bei paausavimo metodus, kuriais dekoruota ši skulptūra. Taigi, abiejų straipsnių dėmesys nukreiptas ne į restauravimo metodų paiešką, o į paties meno kūrinio ištyrimą. Įsigilinimas į restauruojamą objektą, jo sukūrimo techniką ir tvarkybos istoriją padeda pasirinkti efektyviausią ir etiškai priimtina restauravimo ir rekonstrukcijos strategiją.

Trečioji teminė straipsnių grupė – interjero restauravimas. Vienas iš dviejų tyrimų analizuoja sakralinio interjero fragmento, bažnyčios vidaus sienos tapybos, restauravimą. Straipsnio autorė – Liublianios universiteto magistrantė Eva Marija Fras gilinaisi į Mala Ligoinos (Slovėnija) Šv. Leonardo bažnyčios gotikinę sienų tapybą, siekdama aptarti jos restauravimo procesą ir nustatyti galimą kūrinio autorių. Antrojo interjerui skirtu tyrimo objektas vėlyvesnis ir kur kas platesnis – VDA interjero restauravimo

absolventės Rugilės Bružaitės straipsnyje nagrinėjami tarpukario Kauno kavinių interjerai. Žinant, kiek nedaug Lietuvoje išliko istorinių interjerų ir koks sudėtingas jų rekonstravimas, šis tyrimas dėmesiu detalėms ir sudėtingumu atrodo panašesnis į gotikinės sienų tapybos restauravimą, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Galiausiai, leidinyje aptariamas architektūros restauravimas – anksčiausiai restauravimo teoretikų dėmesio sulaukusi sritis. VDA dėstytojos architektės-restauratorės Giedrės Filipavičienės tyrimas sutelktas į vieno medinio Vilniaus pastato tvarkybos darbų ir pritaikymo naujai funkcijai istoriją. Tyrime nuosekliai ir metodiškai atskleidžiama dažnai „nematomą“ restauravimo darbų priešistorė – parengti, tačiau neįgyvendinti pastato pritaikymo projektai, biurokratiniai žingsniai, būtini architektūros objektui atgaivinti ir įveikinti. Straipsnyje pristatomos ir tvarkybos darbų dilemos, kurias, priešingai nei anksčiau aptartuose smulkesniuose objektuose, priima ne vienas restauratorius ar jų grupė, bet ir gausybė kitas funkcijas tvarkybos procese atliekančių specialistų.

Leidinį užbaigia straipsnis, skirtas vienai iš jauniausių architektūros šakų – urbanistikai. Rasa Saltonaitė, VDA architektūros restauravimo absolventė, magistro studijų baigiamuoju darbu paremtame straipsnyje analizuoja vienos iš Kauno Naujamiesčio dalių, Karmelitų teritorijos, regeneraciją. Šiuo atveju ypač svarbus saugojimo *in situ* aspektas, o restauravimo etikos minimalios intervencijos principas susiduria su didžiausiu iššūkiu – vertingų istorinių elementų išsaugojimu, prisitaikant prie šandienos urbanistikos poreikių ir lūkesčių.

Nors čia paminėti tyrimai turi skirtumų, leidinio skaitytojai nesunkiai pastebės, kad visus straipsnius jungia bendros restauravimo etikos dilemos. Vienių tekstų autoriai jas aiškiai įvardija, kiti palieka „tarp eilučių“, tačiau jos restauratorių profesijoje neišvengiamos. Būtent restauravimo etika pagrįsti sprendimai, kartu su praktika įgyjama profesinė patirtis ir nuoseklus darbo metodų įsisavinimas užaugina naujus restauravimo specialistus.

Indrė Užutaitė